

UDK: 347.235(497.5)-1919/1941
Izvor: znanstveni članak
Primljeno: 3. VI. 1993.

Izvlaštenje veleposjedničkih šuma u Hrvatskoj 1919.—1941. godine

ZDENKA SIMONCIC-BOBETKO
Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Izvlaštenje veleposjedničkih šuma u Hrvatskoj 1919.—1941. godine jedno je od važnih pitanja i od interesa je za razumijevanje gospodarskih, političkih i društvenih problema toga vremena. Ono se našlo već u početku u središtu interesa mnogih gospodarskih i političkih čimbenika u zemlji, ali i u inozemstvu s obzirom na strano vlasništvo nekih šuma. Autorica prati tijek izvlaštenja koji nije bio ni jednolik, ni ravnomjeran ni jednostavan i donosi konačne rezultate i ukazuje na posljedice. Rad obraduje pravni, povijesni i gospodarski aspekt ovoga procesa, a raden je na temelju relevantnih pravnih izvora, literature i arhivske građe.

1. ŠUMSKI FOND U HRVATSKOJ I NJEGOVO GOSPODARSKO ZNACENJE

Hrvatska je spadala u bogatije krajeve šumom prema razdiobi svojega tla. Pod šumom je bilo 1,811.237 ha ili 34% njezine svekolike površine. Od toga je bilo u sjevernoj Hrvatskoj (Hrvatska i Slavonija, Međimurje i otok Krk) 1,475.514 ha, a u Dalmaciji (bez kotara Zadar i otoka Lastovo) 335.723 ha. U sjevernoj Hrvatskoj šume su se protezale u sljedećim županijama: ličko-krbavskoj 270.246 ha, modruško-rijekačkoj 214.491 ha, zagrebačkoj 244.862 ha, varaždinskoj 84.246 ha, bjelovarsko-križevačkoj 178.884 ha, požeškoj 175.780 ha, virovitičkoj 151.432 ha, srijemskoj 131.974 ha. U Međimurju je bilo 10.930 ha, a na otoku Krku 12.669 ha šuma. Od svekolike površine pod šumom u sjevernoj Hrvatskoj bilo je 28% privatnih, 26% imovnih općina, 24% državnih, 16% zemljišnih zajednica, gradova i općina i 6% onih pod osobitim javnim nadzorom po Zakonu od 26. ožujka 1894. godine (čl. 1. i 14.). U Dalmaciji je bilo 60,7% općinskih šuma, 37,6% privatnih i 1,7% državnih. Na pojedinog stanovnika dolazilo je u sjevernoj Hrvatskoj 0,53 ha, a u Dalmaciji 0,59 ha šumskog tla. Međutim, treba reći da je više od 90% šumskog tla u Dalmaciji bilo pod niskim raslinjem i šikarom. U sjevernoj Hrvatskoj situacija je bila drugačija. Tu je najveći dio šumskog tla bio pod visokom šumom

(oko 75%), što je omogućilo da se razvije šumsko gospodarstvo i drvna industrija.¹

Na sjevernokravatskom području bili su brojni privatni veleposjedi. U izrazito šumovitu kraju kakav je bio Gorski kotar tamošnje su šume bile uglavnom u vlasništvu nekoliko stranih veleposjedničkih obitelji (Thurn-Taxis, Ghyczy, Auersperg, Neuberger), te Nikole Petrovića. Knez Albert Lamoral Mario Thurn-Taxis imao je najveći šumski veleposjed u Hrvatskoj od 55.865 jutara šume. Grofovi Ghyczy imali su 29.674 jutara, a knez Karlo Auersperg 40.895 jutara od čega se veći dio nalazio u Sloveniji. Grofovi Pejačević imali su 22.710 jutara šume, grofovi Janković 18.490, grof Mailath 17.188, knez Odescalchi 13.991, grof Festetić 11.714, grof I. Drašković 16.635, baruni Turković 16.544, baruni braća Guttman 15.884, grof Eltz 10.380. Veliki šumski kompleksi bili su i vlasništvo nekih firmi: S. H. Guttman je imala 42.525 jutara šume, Slavex 28.290, Strickler i Boys 9.196, Našička d.d. 2.996. Krupni šumoposjednik bila je i crkva. Đakovačka biskupija imala je 28.308 jutara šume, a Nadarbina zagrebačke nadbiskupije 11.554. Državni šumski erar Vinkovci imao je 60.309 jutara šume, a Brodska imovna općina 21.321. Dakle, pored privatnika, veliki šumoposjednik bile su država, crkva i imovne općine.²

Iz šuma Savske banovine godišnje se iskorištavalo oko 3 milijuna m³ drva. Ponajviše se izvozilo u inozemstvo. U godinama prije gospodarske krize količinski oko četvrtina svekolikog izvoza Kraljevine Jugoslavije bilo je drvo, a po vrijednosti nešto manje. U izvozu su istaknuto mjesto zauzimali hrvatsko šumsko gospodarstvo i drvna industrija. Najveća izvoznička poduzeća drvne industrije bila su Našička tvornica tanina i papirna d. d., Slavonija d. d., Slavex d. d., Drach d. d., S. H. Guttman d. d. i druga.³ U Hrvatskoj je postojala duga tradicija u preradi drva, pa su njezina poduzeća bila na razini onih u susjednim zemljama. Počeci iskorištavanja i prerade drva u Hrvatskoj sežu u drugu polovicu 19. stoljeća. Drvna industrija (šumska poduzeća, pilane, tvornice drvne robe) na području uže Hrvatske već je 1890. godine obuhvaćala 39,2% industrijskih radnika, dok je taj udio u Slavoniji bio mnogo veći i iznosio je 67,8% pothvata i 77,1% radnika.⁴ Hrvatska je u međuračju (1918.—1941.) godine zauzimala značajno mjesto po broju poduzeća, investiranom kapitalu, proizvodnom kapacitetu i udjelu u izvozu. U Savskoj banovini 1932. godini bilo je 117 poduzeća drvne industrije, što je činilo 31,2% od ukupnog broja u tadašnjoj Jugoslaviji, a tu je bilo koncentrirano i čak 44,6% dioničkoga kapitala. Sa 152 veće i 212 manjih pilana Hrvatska je bila odmah iza Slovenije. U Hrvatskoj je polovicom 1933. godine bilo za-

¹ Milan Marinović, *Šumarstvo naše države*, Zagreb, Hrvatski štamparski zavod d.d., 1923., 7, 21—28, 37—39; Isti, *Državne šume*, Beograd, Privredni pregled, 1929.; Aleksandar Ugrešević, *Pola stoljeća šumarstva 1876—1926*, Zagreb, Jugoslavensko šumarsko udruženje, 1926., 237.

² Arhiv Republike Hrvatske, Fond Agrarna reforma na veleposjedima 1919.—1945 (dalje AH ARV), dosjei veleposjeda.

³ Joso Lakatoš, *Privredni almanah jugoslavenskog Lloyd 1929*, Zagreb, 1929., pogl. III, 5; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, Beograd, 1935., 200—201, 204—205.

⁴ Igor Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Zagreb, Školska knjiga, 1972., 318—319.

posleno 11.114 od ukupno 38.081 radnika u šumsko-pilanskoj djelatnosti u Jugoslaviji.

Područje zagrebačke željezničke direkcije sudjelovalo je u jugoslavenkom izvozu 1937. godine s 51% gorivog drva, 77% građevnoga drva, 54% pragova itd. Iz Hrvatske se izvozilo najviše drva i to onoga najbolje kvalitete.³ Udio s današnjeg područja Hrvatske, u ukupnom jugoslavenkom izvozu tih proizvoda, prema jednoj prosudbi, 1938. godine bio je oko 40%. Postotak je nekih vrsta drvnih proizvoda bio i veći, na primjer, ogrjevnog drva 50%, hrastove građe 80% i drvnih prerađevina 56%.⁴

Gledano s gospodarskog aspekta, šumarstvo i drvna industrija imali su veliko značenje u pretežito agrarnoj zemlji kakva je tada bila Hrvatska. Te su gospodarske grane ostvarivale znatan dio nacionalnog dohotka, a zapošljavale su velik broj radnika. Dopunsku zaradu u šumskom gospodarstvu nalaze i mnogi seljaci. Sve to upućuje nas na zaključak da je stoga bilo vrlo važno kako će se gospodariti šumama i u čijem će one biti vlasništvu.

2. PRIPREME ZA IZVLASTENJE VELEPOSJEDNIČKIH ŠUMA

Problem veleposjedničkih šuma u Hrvatskoj postavio se već potkraj 1918. godine, a provlačio se cijelo međuraće. Kao temeljno postavilo se pitanje u čijem će vlasništvu biti šume. Mišljenja su bila različita, ali je ipak kod političkih čimbenika prevladavalo ono da trebaju biti u vlasništvu države. To je kasnije sankcionirano i u nekim normativnim aktima, o čemu će se govoriti kasnije. Trebalo je riješiti i pitanje revizije segregacije. Pošto su veleposjedničke šume stavljene pod državnu upravu, trebalo je riješiti pitanje gospodarenja i zaštite šuma od devastacije, te mogućnost da s iz njih opskrbljuje siromašno stanovništvo. Poseban splet činilo je samo pitanje izvlaštenja veleposjedničkih šuma.

Problema s revizijom segregacije bilo je već od ranije. Patentima iz 1853. i 1857. godine došlo je do postupnog zemljorasterećenja, što je bilo praćeno trajnim, manje ili više otvorenim, sukobima između vlastele i njihovih bivših podložnika u borbi za zemlju, a naročito za šume, pašnjake i vinograde. Segregacija šuma i pašnjaka provedena je u Hrvatskoj na temelju patenta od 17. svibnja 1857. godine. Kod toga je zakinuto dosta seljaka, ranijih kmetova, o čemu su se vodile parnice kod sudova. Problem je bio posebno izražen u Gorskom kotaru, čije je pučanstvo bilo pri-

³ Rudolf Bičanić, *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*, Zagreb, Dr. Vladko Maček, 1936, 11. Isti, *Pogled iz svjetske perspektive i naša ekonomska orijentacija*, Zagreb, vlastita naklada, 1939, 25-26. Područje zagrebačke željezničke direkcije sačinjavale su sve željezničke pruge od Zaprešića i Karlovca na zapadu do Slavonskog Broda i Vinkovaca na istoku. Tu su bile priključene splitska i banjalučka pruga. Tu, međutim, nisu spadali i neki dijelovi Slavonije i Srijema odakle se izvozilo drvo.

⁴ *Privredna struktura NR Hrvatske*, Zagreb, Ekonomski institut, kolovoz 1946., 9. Postotak udjela područja Hrvatske izračunan je na osnovi godišnja proizvodnja Jugoslavija — NR Hrvatska.

rodno orijentirano na prihode od šumarstva i drvne industrije. Gorani su se u studenome 1918. godine memorandumom obratili Predsjedništvu Narodnog vijeća SHS u Zagrebu. Tražili su da se riješi pitanje segregacije jer su prigodom dioba vlastelinskih šuma i pašnjaka kod likvidacije kmetovskih odnosa, u drugoj polovici 19. stoljeća, bili oštećeni. Stoga su se i sporili s tamošnjim vlastelinima.⁷ Naime, problem glede razlučivanja vlastelinskih šuma i pašnjaka nastao je već prilikom određivanja *servituta (prava služnosti)*. Organi koji su provodili postupak uzimali su u obzir broj *selišta*, a ne broj ovlaštenika, što je bilo nepovoljno za seljaštvo. Broj selišta bio je uvijek manji od broja domaćinstava. U praksi nije bio uvijek jednako tretiran pojam i opseg selišta. Broj selišta zavisio je od procjene posebnih komisija. Kada je posrijedi bilo razlučivanja državnih šuma i pašnjaka od onih seljačkih, te su komisije bile šire ruke pa su urbarske općine razlučene od državnih posjeda bolje prošle i dobile su više šuma i pašnjaka od onih koje su bile odvojene od tamošnjih privatnih vlastelinstava. Po razlučenju šuma i pašnjaka prigodom likvidacije kmetovskih odnosa, vlastelinstva su se oslobodila ranijih obveza bivšim podložnicima, a bila su i arondirana. Državno vlastelinstvo Fužine dalo je svojim ranijim podanicima na ime služnosti po porodici bivšeg podanika godišnje 18 m³ ogrjevnog, a svakih 30 godina 20 m³ građevnog drva. Oni su uz to imali i pravo na pašu za najmanje dva goveda i dvije ovce. Mnogo lošije prošli su raniji podanici vlastelinstva Ghyczy. Oni su u postupku razlučenja dobili po obitelji bivšeg podanika samo 3,7 m³ građevnog drva. To je bilo oko 400% manje od onoga što su ranije uživali. Oštećeni su bili jer su dobili i manje pašnjaka. Segregacija između vlastelinstva »Cabar« vlasništvo Polikarpa Paravića, a kasnije obitelji Ghyczy i njihovih podanika, započeta je 1881. godine, po tadašnjim urbarskim sudovima, a završena 10. siječnja 1882. godine. Nakon toga seljaci su se parničili s vlastelinstvom. Konačan rezultat segregacije bio je da bivši kmetovi nisu dobili ni trećinu pripadnosti (prava) koje su ranije uživali. Kraljevski sudbeni stol u Zagrebu i Kraljevski banski stol u Zagrebu, koji su rješavali predmet zauzeli su stajalište da treba segregirati po ključu stvarno uživanih služnosti. Kraljevski sud sedmorice imao je drugačije mišljenje. Pozvao se na čl. 2. i 7. carskog patenta od 17. svibnja 1857. godine o provedbi segregacije i čl. 3. zakonskog članka VI. od 1836. godine, prema kojima se po selištu moglo maksimalno doznačiti 22 jutra pašnjaka (jutro po 1200 čhv) i 9 jutara šume (jutro po 1600 čhv). Na osnovi toga bila je poništena presuda Sudbenoga banskog stola i podanicima je dosuđeno u segregacijskoj parnici prema ključu selišnog maksimuma, koji je bio nepovoljan za ranije kmetove toga vlastelinstva.

Segregacija između vlastelinstva Brod-Grobnik vlasništvo grofa Gustava Batthyanyja, a kasnije knezova Thurn-Taxis provedena je 1867. godine. Kmetovi toga vlastelinstva u segregacijskom postupku nisu dobili ni 25% pripadnosti koje su ih pripadale. Podložnici toga vlastelinstva uživali su

⁷ Ivo Krbeč, *Zemljišna zajednica*, Zagreb, 1922., 15-25; Josipa Paver, »Opći pregled povijesnih zbivanja. Od postanka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca do kapitulacije Kraljevine Jugoslavije (1918-1941)«, *Gorski kotar*, Delnice, Fond knjige Gorski kotar, 1981., 89.

iste prinadležnosti kao oni na državnom vlastelinstvu Fužine. Umjesto ranije uživanih služnosti svaka porodica ranijeg podanika dobila je godišnje samo 5,5 m³ ogrjevnog drva, što je bilo 300% uživane služnosti manje, a slično je bilo s građevnim drvom i pašnjakom. Segregacija na tom vlastelinstvu provedena je po ključu uživanih servituta, a ne po ključu maksimuma površina, ali je kao osnovica uzeta mnogo manja služnost nego što je bila u podaničko doba. Od toga je veleposjeda na temelju pravomoćnih presuda segregacijom izlučeno 9.613 jutara šuma i pašnjaka.⁴

Povjereništvo za Narodno gospodarstvo Narodnog vijeća u Zagrebu naredilo je 6. prosinca 1918. godine poduzimanje određenih mjera na veleposjedima u Gorskom kotaru kako bi smirilo nezadovoljno seljaštvo. Tamo je bio upućen šumarski nadzornik Josip Majnarić, koji se upoznao sa situacijom i o tome podnio izvještaj.⁵ U međuvremenu su bile donešene Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme (25. veljače 1919.). Agrarnu reformu u Gorskom kotaru počelo je provoditi Glavno povjereništvo Ministarstva za agrarnu reformu u Ogulinu, koje je bilo osnovano 21. svibnja 1919. godine. Ono je trebalo pripremiti potreban materijal za reviziju segregacije. Poslove oko agrarne reforme za modruško-riječku i ličko-krbavsku županiju obavljao je Županijski agrarni ured u Ogulinu do ukidanja 15. lipnja 1923. godine. Njegovi su poslovi bili preneseni na županijski agrarni ured u Zagrebu.⁶ Ministarstvo za agrarnu reformu poslalo je u ispostavu Ogulin inspektora Dragana Turka u rujnu 1919. godine s namjerom da pospješi rješavanje pitanja revizije segregacije i provedbu agrarne reforme. On je u ime Ministarstva 28. rujna 1919. donio odluku na osnovi koje su se trebali izlučiti određeni kompleksi šuma i pašnjaka veleposjeda Thurn-Taxis i Ghyczy i dati seljaštvu na ime ispravka segregacije. Radilo se o šumama i pašnjacima koji su podanicima tih vlastelinstava trebali pripasti već na temelju same segregacije, da je bila pravedno provedena. Zemlju izdvojenju od veleposjeda trebale su preuzeti urbarske općine. Time se ne bi prejudiciralo konačno rješenje pitanja revizije segregacije. Inspektor Turk se kod donošenja takve odluke vodio činjenicom da su seljaci u drugim krajevima dobili veleposjedničku zemlju, što nije bilo moguće brzo provesti u Gorskom kotaru. U odluci je navedeno da je to samo preventivno i privremeno rješenje, koje je u provedbi agrarne reforme diktirala socijalna nužda do konačnog rješenja pitanja revizije segregacije. Odlukom

⁴ Igor Karaman, «Pregled gospodarske povijesti od XV. do XX. st.», *Gorski kotar*, 1981., 136. Vlastelinstvo Čabar darovao je car Franjo II. Matiji Josipu Paraviću 1. svibnja 1798. godine. Obitelj Paravić držala ga je do 1866., kada umire Matija Paravić, a nasljeđuje ga supruga. Ona se preudala za mađarskog grofa Nikolu Ghyczyja. AH ARV, kut. 44, br. 11.292, 20. VII. 1920.; Arhiv Republike Hrvatske, Zbirka Zdravka Šantića (dalje AH ZZS), 1.1.20.1 Kraljevski sudbeni stol u Zagrebu 5. veljače 1881. godine dosudio je bivšim podanicima vlastelinstva Čabar 5.628 jutara šuma i pašnjaka. Povodom priziva stranaka Kraljevski banski stol povisio je to na 6.178 jutara, a 10. siječnja 1882. godine Kraljevski sud sedmorice u Zagrebu smanjio na 3243 jutra.

⁵ AH ZZS, 1.1.20.1.

⁶ AK ZZS, 1.1.20.2: *Agrarna reforma — Zakoni, naredbe i raspisi* (dalje: *Agrarna reforma II.*), Zagreb, Ministarstvo za agrarnu reformu Kraljevine SHS, 1925., 209.

agrarnog povjerenika pojedinim općinama bila je određena kompetencija i površina označena na terenu, ali je prijelaz u privremeni posjed spriječila suspenzija gornje odluke ministra Franje Poljaka. Protiv takvih odluka žalila su se vlastelinstva, pa je ponovno otpočelo proučavanje segregacijskih materijala.¹¹

Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme od 25. veljače 1919. bile su prvi normativni akt vlasti u kojem su osim pitanja zemljišne reforme regulirana i neka pitanja glede veleposjedničkih šuma. Zemljoradnicima je bilo u tim šumama priznato pravo na pašu, ogrjevno i građevno drvo (čl. 17.). Ta pitanja kasnije su bila detaljnije regulirana naredbama, o čemu će još biti riječi. U čl. 19. bila je predviđena mogućnost revizije segregacije.¹²

Uredba o zabrani otuđivanja i opterećivanja zemljišnih velikih posjeda, koja je kasnije postala zakon, odnosila se na one veleposjede koji su se našli na udaru agrarne reforme. Međutim, unatoč tome veleposjednička šuma mijenjala je vlasnika. Slijedila je mjera sekvestracije velikih šumskih posjeda. To je učinjeno *Naredbom o državnom nadzoru i državnoj upravi velikih posjeda* od 11. veljače 1920. godine, koja je kasnije ozaakonjena.¹³ Svi veliki šumski posjedi bili su stavljeni prema čl. 7. pod državnu upravu i postavljeni su sekvestri. Postavljao ih je ministar za agrarnu reformu u sporazumu s ministrom šuma i ruda, a plaćali su se iz prihoda sekvestriranih veleposjeda. Veleposjednici su izgubili utjecaj na raspolaganje šumskom imovinom i prihodima, a ona su prešla na državni sekvestar. Sekvestri su trebali gospodariti sekvestriranim šumama, poštujući propise o šumama, a pri tome su morali voditi računa da se sačuva šuma potrebna za reviziju segregacije i podmirenja potreba lokalnog pučanstva (čl. 16.). Međutim, u praksi nije bilo tako. Sekvestri su se najčešće vodili vlastitim interesom. Mjesto sekvestra bilo je unosno pa je često popunjavano stranačkim ljudima.¹⁴

Ministar za agrarnu reformu Hinko Krizman dao je u srpnju 1920. godine izlučiti oko 21.000 jutara šuma od veleposjeda Ghyczy i Thurn-Taxis. Od veleposjeda Thurn-Taxis izlučeno je 13.912 jutara, a od onoga Ghyczy nešto više od 7.000 jutara. Izlučena šuma trebala je služiti za opskrbu drvom i pašom tamošnjega siromašnog pučanstva, kao i za reviziju segregacije. Izlučena skupina šuma i pašnjaka za pojedinu poreznu općinu tretirana je kao posebna gospodarstvena jedinica, pa je njome kao i prihodima od nje u korist zemljoradnika upravljao šumarski tehničar nadležnih kraljevskih kotarskih oblasti u Delnicama, Čabru i Vrbovskom. Izlučene šume potpuno su ispale ispod kompetencije i uprave državnih komesara, odnosno veleposjednika. Do rješenja pitanja segregacije siromašnim zemljoradnicima priznato je pravo na besplatno drvo i pašu iz izlučenih šuma. U rješenjima je naglašeno da to vrijedi samo kao privremena odredba, dok se na osnovi Prethodnih odredaba za pripremu

¹¹ AH ARV, kut. 167, sv. Šume Zagreb; AH ZZS, 1.1.20.2.

¹² *Službene novine*, Beograd, br. 11, 27. II. 1919.

¹³ *Službene novine*, br. 82, 12. VIII. 1919.; *Agrarna reforma II*, 37-40.

¹⁴ Alfons Hribar, *Agrarna reforma*, Agrarna biblioteka br. 9, Zagreb, Meja, 1924.

agrarne reforme ne provede revizija segregacije.¹⁸ Provizorij je trebao trajati do donošenja zakona o reviziji segregacije, ali je takvo stanje potrajalo mnogo dulje. Općine su bile uvedene u posjed veleposjedničkih šuma tijekom rujna i listopada 1920. godine, pa su od tada pa do trenutka izvještenja stvarno bile u njihovu posjedu. Tim šumama upravljala su prvo općinska poglavarstva, a od 1. siječnja 1929. godine kotarska načelstva.

Gospodarenje šumama pod državnom upravom bilo je regulirano s više ministarskih naredaba. Prema naredbi Ministarstva šuma i ruda iz listopada 1919. godine (br. 15.192), za sve šume vrijedili su propisi Zakona o šumama od 26. ožujka 1894. godine. Taj zakon regulirao je pitanje gospodarenja šumom pod osobitim javnim nadzorom. Svim je šumama trebalo gospodariti »strogo racionalno i potrajno tako, da se od glavnih užitaka u principu crpi samo toliko, koliko iznosi redoviti godišnji prirast na drvu«. U prvom redu trebalo je osigurati drvo za okolno siromašno pučanstvo bez vlastite šume, odnosno bez prava da se koristi šumom zemljišnih zajednica. Određena je minimalna količina drva po domaćinstvu, između 6 i 10 m³ zavisno od kraja i životnih prilika. Prednost na drvo iz veleposjedničkih šuma dana je najsiromašnijem pučanstvu bez vlastite šume, a tek iza njih slijedili su ostali zavisno od veličine posjeda. Šumarski organi bili su upozoreni da šume velikih posjednika za sada još ne mogu biti tretirane kao potpuno državno vlasništvo, jer dotadašnjim njihovim vlasnicima nije određeno pravo na prihod iz takvih šuma. Pučanstvo je za drvo, pašu i žir bilo dužno plaćati umjerenu pristojbu, koja je zavisila od broja i vrste stoke. Postavljeni su čuvari šuma i šumski žandari da se spriječi devastacija šuma. Ta naredba izmijenjena je 3. rujna 1920. godine (br. 14.082). Nadzor nad šumskim kompleksima povjeren je ministru za agrarnu reformu, a obavljao ga je u sporazumu s ministrom šuma i ruda. Kontrola nad radom državnih sekvestara kod šumskih je posjeda povjerena nadležnim šumarskim tehničarima okružne (županijske) vlasti. Šumska industrija na veleposjedima mogla se dati u zakup, a prvenstveno su imale zadruge malih obrtnika, koji su se bavili preradom drva. Na osiguranje ogrjevnim i građevnim drvom siromašnog pučanstva odnosila se i naredba ministra za agrarnu reformu od 30. listopada 1920. godine (br. 20.770). Pravo na drvo iz veleposjedničkih šuma bilo je priznato korisnicima agrarne reforme, koji su spadali u kategoriju A, B, C, uz uvjet da su živjeli u blizini velikih posjeda. U veljači 1921. godine, to je pravo prošireno i na one koji su dobili gradilišta putem agrarne reforme. Domaćinstvu je priznato pravo na 8 m³, a u krajevima s velikom hladnoćom na najviše 16 m³ drva za ogrjev i najviše do 15 m³ građevnog drva. Ta je naredba nadopunjena 12. rujna 1921. godine, kada su unijete i neke izmjene u pogledu doznake drva zemljoradnicima. Veleposjednici su morali prije sječe šume dobiti odobrenje drvosječnog prijedloga u kojem je bilo izneseno stanje šuma i godišnji prirast. Vlasniku, odnosno posjedniku odobrenja sječe šume osiguravalo se drvo za kućnu, gospodarsku i industrijsku potrebu

¹⁸ AH ARV, kut. 167 — rješenja o izlučenju šuma za veleposjede Thurn-Taxis i Ghyczy iz srpnja 1920. godine; Juraž Demetrović, *Agrarna reforma u Jugoslaviji*, Beograd, Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije, 1933, 19.

ne zanemarujući pri tome i potrebe za drvom okolnog pučanstva. Prednost da dobiju drvo imali su dobrovoljci, siromašni invalidi, ratna siročad i udovice i za rad nesposobni roditelji poginulih u ratu.¹⁶ Pitanje izvlaštenja veleposjedničkih šuma našlo se i u *Vidovdanskom ustavu* od 28. lipnja 1921. godine (čl. 41.). Prema njemu, trebalo je velike šumske komplekse izvlastiti po zakonu kako bi prešli u vlasništvo države ili samoupravnih tijela. Zakonom je trebalo regulirati kada su ti veliki šumski kompleksi mogli biti vlasništvo drugih javnopravnih tijela koja su postojala ili bi se trebala osnovati. Veliki šumski kompleksi, koje je strana vlast ranije darovala pojedinim osobama trebali su prijeći u državno ili općinsko vlasništvo bez naknade. Za ostale izvlastene šume vlasnicima se priznavala pravična naknada (čl. 37.). Zakonom je trebalo odrediti uvjete pod kojima bi se zemljoradnici ili oni koji su se usput bavili zemljoradnjom mogli koristiti drvom i ispašom u državnim i samoupravnim šumama.¹⁷

U skladu s *Vidovdanskim ustavom* (čl. 41.) donesena je ministarska naredba o izlučenju veleposjedničkih šuma 8. travnja 1925. godine (br. 12.499). Naredbom su određene i osobe koje su imale pravo koristiti se drvom i pašom u tim šumama. To pravo bilo je priznato zemljoradnicima okolnih sela i naselja, koja su graničila sa šumskim veleposjedom. Ustvari to pravo bilo je priznato svima onima koji su ga imali po ranijim propisima. Samo izuzetno to se pravo moglo priznati i zemljoradnicima onih sela i naselja koja nisu graničila s veleposjedom. Zemljoradnici koji su imali dovoljno vlastite šume ili su bili ovlaštenici ili pravo-užitnici šuma imovnih općina zemljišnih zajednica nisu se mogli koristiti tom pogodnošću. Količina drva određivala se i nadalje prema lokalnim potrebama, a po domaćinstvu nije mogla prijeći 8 m³, u gorskim krajevima 16 m³, a kod građe 15 m³. Ta je naredba izmijenjena i dopunjena naredbom od 23. lipnja 1926. (br. 23.378).¹⁸

Provođenje agrarne reforme već od početka pratilo je, na jednoj strani, nedovoljno zemlje za raspodjelu, a na drugoj, velik broj zainteresiranih. Stoga je stvorena mogućnost da se u gusto naseljenim krajevima pretvore određene površine na relativno šumskom tlu u obradivu zemlju. To je regulirano Naredbom o upotrebi iskrčenih šumskih površina privatnih velikih posjeda i državnih šuma od 15. prosinca 1924. godine.¹⁹ Naredbom od 13. prosinca 1924. godine zabranjeno je krčenje šuma i prodaja takve zemlje kao obradive bez dopuštenja vlasti, što se, u praksi često nije poštovalo.²⁰

Veleposjednici su nastojali skinuti sekvestre sa svojih posjeda i vratiti oduzetu zemlju. To je bilo vezano i uz razne nezakonitosti u koje su bili

¹⁶ *Agrarna reforma I.*, op. cit., 85-92; *Agrarna reforma II.*, op. cit., 85-88, 121-124.

¹⁷ *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 28. lipnja 1921.*, Zagreb, Cirkulo-metodska nakladna knjižara, d.d., 1921., 13-16, 44-45.

¹⁸ *Službene novine*, br. 90, 25. IV. 1925.; Juraj Demetirović, op. cit., 35.

¹⁹ *Službene novine*, br. 298, 29. XII. 1924.

²⁰ *Agrarna reforma II.*, op. cit., 129-130.

upleteni pojedini političari, pa čak i ministri. Kao primjer navodimo skidanje sekvestra s veleposjeda Thurn-Taxis u Gorskom kotaru. Bio je to najveći privatni šumski veleposjed u Hrvatskoj. Veleposjed je imao 64.411 jutara zemlje, od toga 55.865 jutara šume, a prostirao se je preko kotareva Sušak, Delnice, Karlovac, Jastrebarsko i Velika Gorica. Šuma se prostirala na 86,7% površine posjeda. U Gorskom je kotaru bilo 42.307 jutara ili 75,5%, a na plemićkom dobru Željini-Ciće 12.463 jutara ili 23,3% šume. Pod drugim kulturama bilo je samo 12,1% zemlje toga veleposjeda.²¹ Veleposjedu su u početku za agrarnu reformu bila oduzeta 50.103 jutara zemlje, uglavnom šume. Veleposjed je bio desekvestriran početkom 1925. godine, a uz to je bila vezana i afera ministra pravde Ede Lukinića iz Samostalne demokratske stranke, koji je bio okrivljen za primanje mita.²² Veleposjed je desekvestriran uz uvjet da se prenese na novoosnovano *Akcionarsko društvo za eksploataciju šuma* sa sjedištem u Beogradu. Dakle, vidimo, osniva se dioničko društvo da bi se izvršila desekvestracija. Takvih slučajeva bilo je još.²³ Radikali su ovom aferom htjeli ukazati na korupcionastvo samostalnih demokrata, ali su i sami imali podmićenih u svojim redovima. Ministri radikali Lazar Marković i Dragutin Kojić vezani su uz korupcionastvo u svezi skidanja sekvestra i sječu šuma. Navodimo kao primjer desekvestraciju veleposjeda Ladislava Mailatha iz Donjeg Miholjca, koji je imao 43.710 jutara.²⁴ U vrijeme prevrata grof L. Mailath pobjegao je u Mađarsku. Kasnije se vratio u Hrvatsku, ali se njegov posjed našao pod sekvestrom. Kako je on bio zavičajan u Donjem Miholjcu tražio je da se skine sekvestar s imanja, pa je u tu svrhu angažirao i advokata (dr. Spevec), ali mu to nije uspjelo. Dr. Svetozar Grgin, radikalni političar, ponudio je grofu Mailathu da će mu pomoći kod skidanja sekvestra.²⁵ Sekvestar s toga posjeda bio je skinut u travnju 1923. godine uz uvjet da ga kupi »Podravina d. d.«. To je društvo osnovano samo osam dana ranije nego je skinut sekvestar s Mailathova veleposjeda. Grof L. Mailath tužio je 11. travnja 1923. godine »Podravinu d. d.« i državni erar, kod čega je angažirao i neke poznate advokate (Zelimir Mažuranić, Stanka Šverljugu) i neke druge viđenije ljude, ali bez uspjeha. Konačno je morao prodati veleposjed ispod cijene »Podravini d. d.«. Na temelju ugovora od 27. ožujka 1923. godine šumu toga veleposjeda eksploatirala su velika drvna poduzeća »Našička d. d.« i »S. H. Guttman d. d.«. Sječu šuma odobrio je ministar Dragutin Kojić, radikal, 11. lipnja 1924. godine, kod čega je posredniku isplaćeno 15 milijuna dinara mita, a uz to ministru zapreg s dva lipicanera.

²¹ AH ARV, kut. 146, br. 45.172/III–7, 31. VIII. 1935.

²² *Riječ, Zagreb*, br. 295, 24. XII. 1925.

²³ Stjepan Frančišković, »Šumarstvo u feudalizmu i agrarna reforma«, *Gorski kotar*, 1981., 495–496.

²⁴ Igor Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo, Ekonomsko-historijska analiza*, Zagreb, JAZU, 1962., 89; AH ARV, kut. 55, 88. Posjed je imao površinu 44.000 jutara, ali je dio ostao u Mađarskoj prilikom razgraničenja. Grof Ladislav Mailath von Székely došao je do tog posjeda ženidbom s barunicom Štefanijom Prandau kćeri baruna Gustava von Prandau. Baruni Prandau stekli su vlastelinstvo od kralja Karla III.

²⁵ Dr. Svetozar Grgin kupio je zajedno s Đorđom Boškovićem i Svetislavom Jovanovićem vlastelinstvo »Orahovica« (14.500 jutara) od baruna Guttmana.

Posrijedi su bile šume vrlo vrijednih sastojaka. Godišnje se eksploatiralo oko 152.775 m³ drva. Šume su bile povezane šumskim cestama duljine 172 km s kombinatima i obalom Drave. »Podravina d. d.« započela je parcelaciju i prodaju zemlje i šuma Mailathova posjeda prije nego što ga je i isplatila.²⁶ Spomenute drvnoindustrijske tvrtke kupile su 19.755 jutara šume, 6.696 jutara kupili su kolonisti, seljaci i ostali. »Podravina d. d.« ostalo je do 1934. godine samo 539 jutara šume. Ona je isplatila posjed tek 1930. godine. Poslije isplate s posjeda je skinuta zabrana otuđenja i opterećenja (19. veljače 1931. godine). Kako je »Podravina d. d.« već ranije rasprodala znatan dio zemlje i šuma, prišlo se samo realizaciji ugovora.²⁷

Upravo s dizanjem sekvestara s veleposjeda učinjeno je mnogo nepravilnosti i zloupotreba. Hinko Krizman (Samostalna demokratska stranka) rekao je da ništa »nije u ovo pet godina toliko kompromitovalo Beograd i našu centralnu državnu upravu; ništa nije toliko pomoglo širenju, korupcije kao način, na koji se uprava sekvestara vršila i način kako su dizani sekvestri«.²⁸

Mogućnost da će im šuma biti izvlaštena unijela je bojazan među veleposjednicima, pa je prodaju ili prekomjerno iskorištavali. Tijekom vremena znatni kompleksi veleposjedničke šume promijenili su vlasnika. Osnovana su razna društva, koja su pokupovala zemlju i šume veleposjeda, nakon čega su ih dalje parcelirali i prodavali. Šume veleposjeda prešle su u ruke banaka i dioničkih društava, imovnih općina, zemljišnih zajednica, a manje površine i u ruke seljaka. Šuma grofa Festetića u Medimurju prešla je u ruke »Slavonije d. d.«, grofa Erdödyja u Jaski u ruke »Jugoslavenske šume d. d.« (Jugoforesta), grofa L. Mailatha u ruke »Našičke d. d.« i »S. H. Guttmanna d. d.« i »Podravine d. d.«. Veliki šumski posjed »Sirač« u Daruvaru »Prvoga jugoslavenskog d. d.« za šumsko gospodarstvo i industriju kupila je brodska imovna općina. Gradiška imovna općina kupila je šumski posjed »Cernik« Emila Stricklera i Alberta de Bois. Dvadesetosam veleposjeda na području Komisije za likvidaciju agrarne reforme u Zagrebu imalo je 139.400 jutara šuma 27. veljače 1919. godine. Ti veleposjedi raspolagali su 16. ožujka 1933. godine sa 27.488 jutara. Dio šuma u Gorskotom kotaru bio je izvlašten, a ostalo

²⁶ *Stenografske bilješke narodne skupštine Kraljevine SHS*, I., Beograd, 1924., 163–192; Našička afera. Gdje je korupcija? (Iz stenografskog zapisnika pretresa pred okružnim sudom u Osijeku 29. i 30. svibnja 1935.), Zagreb, Stamparija Grafika, 1935., 1–22; Zvonimir Kulundžić, *Politika i korupcija*, Zagreb, Stvarnost, 1968., 111–114. »Našička afera« bila je jedna od najkrupnijih šumskih afera. Pred sud je bilo izvedeno 108 optuženih (od toga 72 državna činovnika raznih rangova). Onih koji su bili optuženi bilo je oko 1400, a među njima bila su viđenija imena iz političkog i gospodarskog života. Prvooptuženi bili su neki članovi uprave »Našičke d.d.« i »Podravine d.d.« (Adolf Sohr, braća Schlesinger i dr. Svetozar Grgin), te političari (dr. Nikola Nikić, Vasilije Trbić, dr. D. Jevremović itd.). Tijekom procesa saznalo se za razne nezakonitosti, tako i one u svezi s desekvestracijom veleposjeda grofa Ladislava Mailatha i nezakonitom sječom šuma.

²⁷ AH ARV, kut. 52. Zapisnik o izvlaštenju šuma velikih posjeda u kotaru Našice od 24. III. 1934.

²⁸ Hinko Krizman, *Govori dr. Hinka Krizmana*, Zagreb, Jugoslavenska štampa, 1925., 12–19.

su veleposjednici sami prodali u strahu da im ne bi bilo oduzeto, ali i zato da dođu do novca. Dio šumskog tla pretvoreno je u drugu vrstu kulture. Zanimljivo je da tijekom agrarne reforme zemljišne zajednice u Hrvatskoj povećavaju i zaokružuju svoje posjede kupnjom veleposjedničke zemlje. Navodimo i neke primjere. Zemljišna zajednica Budaševo kupila je 413 jutara šume od Rikarda Aningera. Prvostolni kaptol zagrebački prodao je 6.081 jutro zemljišnim zajednicama Trebarjevo, Luka Desna, Martinska Ves, Bok, Odra i vojnom eraru. Isti veleposjednik ponudio je gradu Zagrebu u zamjenu za zemlju u gradskoj zoni 220 jutara šume. Nadarbina nadbiskupije zagrebačke imala je 11.554 jutra zemlje, od čega je do tada rasprodala 2.904 jutara šume zemljišnim zajednicama: Mohovo, Hotnja, Ježovo, Trebovec, Koritna, Potočec, Posavski Bregi, Dubrovčak Lijevi, Lupoglav, Dužica, Srenica, Podvinje, Vel. Brezovac, Sijavrh, Poljana-Prilesje, Gradec, II. banskoj imovnoj općini Petrinja i imovnoj općini Križevci, te državnom eraru. Poljoprivredno d. d. iz Kutine imalo je 4.767 jutara šume, a prodalo je 352 jutra zemljišnim zajednicama: Kutina, Batina, Srpsko Selište, Husain, Osekovo, Zbjegovača, Repušnica, Sariovac, Gračenica i seljacima. Société anonyme des établissements Carel Fouché (Kutina) imalo je 3.647 jutara šume, a prodalo je 3.541 jutro. Od veleposjeda Thurn-Taxis na sisačkom području kupile su zemljišne zajednice 3.601 jutro šume. Veleposjed »Jugoslavenske šume d. d.« (ranije Erdödy) u Jaski imao je 3.231 jutro šume. To je društvo do 1933. godine prodalo 3.090 jutara šume državnom eraru, zemljišnim zajednicama: Jastrebarsko, Volovje, Črnilovica, Cvetković, Desinec, Prihoč, Kupčina Donja, Brebrovac, Petrovina, i seljacima. Seljaci su kupili šumu sa sjedećih veleposjeda: »Domainen« i »Terrain banke« iz Budimpešte u kotaru Kutina, Grkokatoličke biskupije iz Križevaca i Grkokatoličkoga kaptola, Državnog dobra Topolovac, Steeb dr. Raula i Heneberg Elise (kotar Stubica) i drugi. Grad Zagreb je kupio šumu Jolande Grünwald i dr. Vladimira Gjurgjevića u kotaru Stubica i grofa Miroslava Kulmera iz Sestina. Šumski posjed grada Zagreba povećao se s 854 jutra 1919. na 2.461 jutro 1933. godine. Dr. Geza Rauch raspodao je 2.233 jutra šume. Oskar Frölich prodao je 448 jutara šume »Tvornici vapna d. d.« Zagreb. Zwillig Kornel pretvorio je šumu i nešto neplodne zemlje (2.242 jutra) u ribnjak. Šuma grofice Anke Jelačić pripala je zakladi Jelačić.²⁹

Veleposjednička šuma sjekla se u to vrijeme puno više nego prije. Razlog je bio što su se veleposjednici bojali da će im biti oduzete, ali i jer su na taj način ostvarivali dio prihoda pošto im je oduzeta obradiva zemlja. Šuma se sjekla i zato da se otplati ranije preuzeti dug. Osnovana su dionička društva, primjerice, Akcionarsko društvo za eksploataciju šuma u Beogradu, »Normanci d. d.« i neka druga, koja su se uz postoje-

²⁹ AH ARV, kut. 94. Stanje šumskog posjeda na području Komisije za likvidaciju agrarne reforme u Zagrebu 16. ožujka 1933. Grof Miroslav Kulmer iz Sestina kod Zagreba prodao je potkraj 1928. godine općini slob. i kr. glavnoga grada Zagreba šume »Kulmerovu goru« i »Šupljak« na 1030 jutara, te 409 jutara u Gornjoj Bistri. Vidi: Mira Kolar-Dimitrijević, »Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo kao središnja zadruga (1907-1925)«, *Povijesni prilozi*, br. 11, Zagreb, 1992., 284.

ća bavila iskorištavanjem šuma veleposjeda. Akcionarsko društvo za eksploataciju šuma iz Beograda prekomjerno je iskorištavalo šume Thurn-Taxis u razdoblju 1926.-1932. godine u predjelu šumske uprave u Lokvama. Stanje se poboljšalo poslije donošenja Zakona o šumama 21. prosinca 1929. godine, odnosno od kada su te šume 25. lipnja 1930. godine proglašene zaštićenim područjem. No, do tada je učinjeno mnogo štete. Međutim, društvu je ponovno uspjelo nakon nekog vremena intervencijama kod Ministarstva šuma i ruda staviti izvan snage rješenja kojima se ograničavala sječa. Tom šumskom veleposjedu učinjene su velike štete kako prekomjernom sječom, ali i zato što se nije pošumljavalo kao ranije kada je bio u rukama veleposjednika. Situacija nije bila dobra niti što se tiče šumskih prometnica, jer su se postojeće slabo održavale, a nove se nisu gradile.²⁹

Povećanog iskorištavanja šuma bilo je i na Valpovačkom vlastelinstvu, zbog toga jer mu je oduzeta obradiva zemlja, ali i zato što je bilo zaduženo. Grof Rudolf Norman i osječka tvrtka Frank et Comp. osnovali su 2. srpnja 1924. godine društvo »Normanci d. d.« sa svrhom iskorištavanja šuma valpovačkog vlastelinstva. Društvo je trebalo raditi do rujna 1936. godine, ali je likvidirano 1933./35. jer je iscrplo sirovine.³⁰ Šumu je sjekao na svojem posjedu u Hrvatskom zagorju i grof Bombelles kako bi podmirio dug, a i mnogi drugi veleposjednici u Hrvatskoj.

Cijelo to vrijeme odugovlačilo se s donošenjem zakona. To je nanijelo štete kako šumarstvu, tako i drvenoj industriji. Posebno je stradala manja drvna industrija u Gorskom kotaru i Lici jer joj je bila otežana opskrba sirovinama. To osobito vrijedi za drvenu industriju Gorskoga kotara, koja se ranije opskrbljivala iz tamošnjih veleposjeda, posebno onoga Thurn-Taxis, jer se odugovlačilo s izvlaštenjem.

Na području Gorskoga kotara i Like tada je bilo oko 130 pilana. Krupna drvna industrija u Hrvatskoj bila je u povoljnijem položaju jer se sirovinama opskrbljivala na osnovi dugoročnih ugovora s državom. Pitanje izvlaštenja šuma u Gorskom kotaru zakonski je regulirano u lipnju 1931. godine, a u drugim krajevima sjeverne Hrvatske dvije godine kasnije.

3. IZVLAŠTENJE VELEPOSJEDNIČKIH ŠUMA U HRVATSKOJ

Zakon o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima donesen je 19. lipnja 1931. godine,³¹ što je omogućilo i postupno sređivanje stanja u svezi s izvlaštenjem veleposjedničkih šuma. Kod donošenja toga zakona imalo se u vidu stvoreno stvarno stanje u pogledu šumskog posjeda i či-

²⁹ Stjepan Frančišković, op. cit., 495.

³⁰ Igor Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, op. cit., 106-107.

³¹ Zakon o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima od 19. lipnja 1931. god. s izmjenama i dopunama od 5. prosinca 1931. godine i 24. lipnja 1933. godine, *Agrarna reforma, knj. III.*, Beograd, Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije, 1933., 22-24.

njenica, da većina zemljoradnika u krajevima oskudnima zemljom, kakav je bio Gorski kotar, nije mogla zemljište dobiti agrarnom reformom. Pitanje izvlaštenja veleposjedničkih šuma regulirano je čl. 24. spomenutog Zakona. Kao što smo već ranije rekli, u Gorskom je kotaru od tamošnjih veleposjeda (Thurn-Taxisa i Ghyczyja) odvojen određen kompleks šume za reviziju segregacije i opskrbe drvom siromašnih zemljoradnika. To je bio razlog da se kod donošenja spomenutog zakona mislilo na stvarno stanje šumskog posjeda i činjenicu da većina zemljoradnika u tom kraju nije mogla agrarnom reformom dobiti obradivu zemlju. Zakon je omogućio da se mogu izvlástiti veleposjedničke šume u onim krajevima koji su oskudijevali u obradivoj zemlji, a gdje je pučanstvo bilo upućeno na šumsku privredu ili gdje je zemlja zbog klimatskih prilika bila neprikladna za obradu. Zakon poimenično navodi te krajeve, a to su bili kotari: Čabar, Delnice, Vrbovsko i cijelo područje Slovenije (Dravska banovina). Veleposjednička se šuma mogla izvlástiti za podmirenje potreba tamošnjeg pučanstva za pašu, opskrbu ogrjevnim i građevnim drvom za kućnu industriju, kao i za ostale gospodarske potrebe. Korisnici za izvlástene veleposjedničke šume mogli su biti: općine, zemljišne zajednice, imovne općine i skupine zemljoradnika kao pravna osoba, a ne i zemljoradnik kao pojedinac. U obzir za izvlaštenje dolazili su samo oni šumski posjedi koji su imali više od tisuću ha šume u Dravskoj banovini, odnosno više od 1.000 k.j. u Hrvatskoj. Zakon je napustio princip revizije segregacije, a potrebe u drvu zemljoradnika bile su riješene u skladu s njihovim imovnim stanjem i potrebama. Istodobno s pitanjem izvlaštenja veleposjedničkih šuma u Gorskom kotaru rješavalo se i pitanje revizije segregacije. Taj zakon bio je mnogo širi nego što bi bio zakon o reviziji segregacije da je bio donesen. Po osnovi revizije segregacije mogli bi ostvariti pravo na vlastelinske šume i pašnjake samo pravni sljednici bivših kmetova bez obzira na tadašnje svojstvo i potrebu za agrarnom zemljom (u ovom slučaju šumom). Zakon o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima priznao je svojstvo agrarnog subjekta svim zemljoradničkim domaćinstvima čiji su materijalni položaj i zanimanje to dopuštali. Vrlo malo pravnih sljednika bivših kmetova bilo je isključeno i to zato jer se nisu bavili poljoprivredom kao glavnim zanimanjem. Molbe za izvlaštenjem veleposjedničkih šuma rješavali su u zakonski predviđenom roku sporazumno ministar poljoprivrede i ministar šuma i ruda, a uza suglasnost Ministarskog savjeta. Veleposjednicima je priznato pravo na odštetu za izvlástene šume, što je bilo regulirano *Pravilnikom* od 15. srpnja 1931. godine (br. 45.485) i drugim finansijskim propisima. Ona se određivala prema istim načelima kao kod zemlje, s tom razlikom što je bila veća kod šuma vrednijih sastojaka i onih starijih od 100 godina.¹³

U Gorskom kotaru bila je izvlástena šuma sedam tamošnjih veleposjeda tijekom 1931. i 1932. godine, što prikazujemo u sljedećoj tabeli br. 1.

¹³ Isto, 116-117; Uredba o finansijskoj likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima od 26. rujna 1933. *Službene novine*, br. 219, 26. IX. 1933.; Zakon o Privilegiranoj agrarnoj banci, *Službene novine*, br. 94, 22. IV. 1929.; AH ZZS, 1.2.13 (br. 89104/III-6), 30. XI. 1934.

Tabela 1.

SUMSKI VELEPOSJEDI U GORSKOM KOTARU — IZVLASTENJE

Veleposjedi	Površina (u jutrima)	Odšteta (u 000 din)	Odšteta po jutru prosječno din
1. Thurn-Taxis	41.622	12.471	29.965
2. Ghyczy, Kalman	17.092	4.222	27.402
3. Ghyczy, Ilka i dr.	7.623	1.637	21.402
4. Auersperg, Karlo	4.343	1.139	26.236
5. Neuberger, Sara	1.666	405	24.336
6. Neuberger, Josip	25	8	35.900
7. Petrović, Nikola	110	28	25.998
Ukupno:	72.481	19.913	27.474

Izvor: AH ARV, kut. 167 — izvlaštenje šuma.

Veleposjednici u Gorskom kotaru kojima su bile izvlaštene šume su se žalili, a neki su podnijeli i tužbe protiv države međunarodnom sudu u Den Haagu. To je bio jedan od razloga zašto izvlaštene šume nisu bile odmah predane stjecateljima, nego je u svibnju 1932. godine osnovana *Privremena državna uprava izvlaštenim šumama u Delnicama*. Ona je preuzela upravu i gospodarenje tim šumama u lipnju 1932. godine. Pravilnik na osnovi kojega se gospodarilo izvlaštenim šumama donesen je 29. ožujka 1934. godine. Za pojedine općine i skupine ovlaštenika bili su određeni idealni dijelovi, kod čega su bile uzete u obzir potrebe ovlaštenika. Prednost je bila dana obližnjim selima. Privremena državna uprava izradila je 7. travnja 1938. godine *Osnovu o organizaciji privremene državne uprave ekspropriranih šuma, te o financiranju i iskorištavanju tih šuma*, koja je prihvaćena 10. rujna te godine. Uprava je gospodarila cjelokupnom imovinom veleposjeda (zemljom, šumom, zgradama i pravima). To je činila pomoću kotarskih šumskih uprava u: Sušaku, Delnicama, Lokvama, Skradu, Cabru i Vrbovskom (dvije). Korisnici izvlaštenih veleposjedničkih šuma imali su pravo na besplatno drvo, pašu, stelu i lišće. Spomenuta Osnova predviđala je i osnivanje posebnih jedinica »zajednica« za podmirenje potreba pojedinih općina i kotareva, na koje je trebalo prenijeti izvlaštene šume u zemljišnim knjigama. Te su se šume mogle otuđiti samo uz odobrenje vlasti. Predviđena je bila i mogućnost da se unutar takvih »zajednica« osnivaju »agrarne zajednice« koje bi imale pravo raspolaganja drvom i novcem, koji bi bio doznačen od Privremene uprave izvlaštenih šuma, a trebalo ga je raspodijeliti članovima. Osnova je priznavala status agrarnog interesenta načelno svakom zemljoradniku i obrtniku, uz uvjet da se uz obrt bavio i zemljoradnjom i da je trajno živio na području općine.⁴

Spor između države i kneza Thurn-Taxisa trajao je do listopada 1939. godine i završio je nagodbom. Na temelju toga Ministarski savjet je donio Uredbu sa zakonskom snagom 1. prosinca 1939. godine (br. 1566), kojom je ozakonjena ta nagodba, te ustanovljen način i opseg međusobnog

⁴ AH ARV, kut. 41, br. 12.087, 14. IX. 1938.

sporazuma. Agrarni interesenti u Gorskom kotaru dobili su besplatno 23.445 jutara šume, a veleposjedniku su ostavljena 18.232 jutra. U Gorskom su kotaru tako izvlaštena ukupno 54.304 jutra veleposjedničke šume. Privremena uprava izvlaštenih šuma u Delnicama ukinuta je naredbom 22. prosinca 1939. godine, a postavljeno je Povjerenstvo za likvidaciju izvlaštenih šuma u Delnicama, koje je trebalo prirediti potreban materijal za predaju izvlaštenih šuma stjecateljima. Ono je obavljalo sve poslove ranije privremene državne uprave prema Pravilniku o upravi izvlaštenih šumama od 29. ožujka 1934. godine (br. 20.753 — VI) s izmjenama i dopunama. Na Povjerenstvo su prešla sva prava i obveze ranije Privremene državne uprave izvlaštenih šuma.²⁸

Međutim, u praksi se pokazalo nedostatno rješenje čl. 24. Zakona o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima, jer su drvo i pašu trebala kolonistička naselja u Slavoniji, Srijemu i Baranji, ali i neka stara sela u blizini veleposjeda. Treba reći da je već Nacrt toga zakona predviđao mogućnost da se izvlasti veleposjednička šuma izvan Gorskoga kotara, ali to u Agrarnom odboru Narodne skupštine nije prošlo, jer su neki zastupnici glasovali protiv. Tijekom sudske spora u tzv. našičkoj aferi utvrđeno je da je za to narodni zastupnik dr. Nikola Nikić primio 900.000 dinara mita od »Našičke d. d.«. Stoga je 24. lipnja 1933. godine izmijenjen i dopunjen Zakon iz 1931. godine, čime je omogućeno izvlaštenje veleposjedničkih šuma i u drugim krajevima Hrvatske.

U ostalim regijama sjeverne Hrvatske izvlašteno je šuma na različitim šumskim veleposjedima u toku 1935. i 1936. godine, i to za potrebe sela i novih naselja. Izvlastili su šumu samo onih veleposjeda koji su imali više od 1.000 jutara i to do 25%. U sljedećoj tabeli br. 2. prikazuje se to izvlaštenje.

Tabela 2. IZVLAŠTENJE ŠUMA U SIEVERNOJ HRVATSKOJ BEZ GORSKOGA KOTARA

Veleposjedi	Kotar	Izvlašteno za				Prosječna odšteta po jutru (din)
		koloniji	selo	površina (u jutru)	uz odštetu (u din)	
1	2	3	4	5	6	7
1. Aninger, Rikard	Ivanec	—	6	316,96	31.429,79	100,74
2. Bombelles, Josip	Varaždin, Ivanec	—	4	146,21	16.180,24	110,66
3. Krap. tvor. pok. i parna pilana	Krapina	—	4	179,50	44.659,60	248,66

²⁸ *Službene novine*, br. 285c, 12. XII. 1939.; Naredba o prestanku djelovanja privremene državne uprave izvlaštenih šuma i o osnivanju povjerenstva izvlaštenih šuma u Delnicama od 22. XII. 1939., *Narodne novine*, br. 3, 4, I. 1940.

1	2	3	4	5	6	7
4. Ottenfels, Franjo	Pregrada	—	14	47,00	—	—
5. Drašković, Ivan	Ivanec, Krapina Osijek Virovitica Donji Miholjac P. Slatina Valpovo	10	24	2.771,56	517.331,88	186,66
6. Hrv. d.d. za promet nekretninama, Zagreb (Nar. šum. ind.)	Pakrac	—	1	67,02	2.916,71	43,52
7. Wiener-Bank-Verein	Pakrac	3	42	4.322,70	645.392,70	149,30
8. Milekić, Joca i dr.	Sl. Požega	—	9	640,00	109.363,00	170,88
9. Turković, Milan i dr.	Sl. Požega	3	12	748,52	155.783,40	208,12
10. Thurn-Taxis, Adalbert	Sisak Karlovac	1	26	2.267,17	591.178,02	260,76
11. Našička d.d.	Našice, Valpovo	2	1	212,50	60.023,81	282,46
12. Norman, Rudolf	Valpovo, Našice, Donji Miholjac	10	23	2.967,40	840.909,58	283,40
13. Pejačević, Teodor	Našice	7	18	2.111,22	420.823,64	199,33
14. S. H. Guttman	P. Slatina Donji Miholjac Našice	20	58	5.553,65	1.395.430,25	251,26
15. S. H. Guttman d.d. i Našička	Donji Miholjac, Našice	10	21	3.737,67	996.037,00	266,49
16. Eltz, Jakob	Vukovar Ilok	14	1	1.701,08	478.841,31	281,49
18. Drašković, Ivan	Darda	3	5	934,96	92.900,81	99,36
19. Norman, Rudolf	Darda	2	1	484,94	57.159	117,8
Svekoliko:		85	272	29.648,11	5.560.373,7	187,5

Izvor: AH ARV, kut. 167. Izvlaštenja šuma; Popis stjecatelja izvlaštenih šuma; AH Fond Savske banovine-Poljoprivredno odjeljenje, kut. 6. — Izvlaštenje šuma.

U sjevernim krajevima Hrvatske (bez Gorskoga kotara) izvlašteno je 29.648 jutara 1.142 čhv veleposjedničke šume u 16 kotareva za: 85 kolonija, 270 sela i 2 zaselka uz odštetu 5.560.373,7 dinara. Šuma je bila izvlaštena u 15 kotareva Savske banovine i to 27.790,16 jutara za: 80 kolonija, 262 sela i 2 zaselka uz odštetu 5.310.763,31 dinara. Međutim, kas-

nije je podijeljeno 3.784 jutra 1.065 čhv šume tvrtke »S. H. Guttmann« i »Našičke d. d.« (odnosno ranije »Podravine d. d.« i baruna Franje Ottenfelsa iz Bežanca u dogovoru sa stjecateljima bez odštete. Od veleposjeda baruna Ottenfelsa za te je svrhe izvlašteno 47 jutara šume. Odšteta od 5.310.763,3 dinar odnosila se na 24.005 jutara 805 čhv izvlaštenih šuma u Savskoj banovini. Privremenoj državnoj upravi predano je do kraja 1935. godine 18.500 jutara veleposjedničke šume na upravu i gospodarenje, a trebalo je još predati 9.290 jutara sa sljedećih veleposjeda: grofa Ivana Draškovića 9.290, Rikarda Aningera 317, Joce Milekića 640, »S. H. Guttmann« 5.553, »S. H. Guttmann« i »Našičke d. d.« 570 jutara. Izvlaštene šume nisu bile predane neposredno stjecateljima već su njima gospodarile privremene državne uprave izvlaštenih šuma preko nadležnih kotarskih šumarskih referenata u sporazumu s kotarskim načelnikom.

Veleposjednička je šuma izvlaštena i u Baranji (u kotaru Darda), te na području Iloka, koji su tada bili u Dunavskoj banovini. Tu je izvlašteno 1.858 jutara 872 čhv šume za pet kolonija i 8 sela uz odštetu 249.610,43 dinara. Šuma za stjecatelje u kotaru Darda bila je izvlaštena od veleposjeda grofa Ivana Draškovića i grofa Rudolfa Normana. Izvlašteno je 1.419 jutara šume tih veleposjeda. Šumu su dobila sljedeća sela: Torjanci, Novi Beždan, Baranjsko Petrovo Selo, Jagodnjak, Darda i Bolman, te kolonije: Krčevina, Svajcarnica, Uglješ, Majiške Međe i Medrović. Za sela Mohovo i Šarengrad iz iločkog područja izvlašteno je 439 jutara šume grofa Jakoba Eltza.³⁶

U sjevernim krajevima Hrvatske svekoliko su izvlaštena 83.953 jutra veleposjedničke šume.

Financijskim zakonom za 1936./37. godinu (dl. 74.) i Pravilnikom za izvršenje budžeta Savske banovine predviđena je mogućnost da ministar poljoprivrede izmijeni pravomoćna rješenja o izvlaštenju šuma po čl. 24. Zakona o likvidaciji agrarne reforme s izmjenama i dopunama od 24. lipnja 1933. godine. Stjecatelji šuma (sela i kolonije) mogli su se koristiti tom mogućnošću samo u slučaju kada im je površina šume u prirodi bila umanjena zbog odronjavanja ili nije bila sposobna za šumsku kulturu bez većih dodatnih ulaganja. U takvim slučajevima mogao je ministar poljoprivrede u njihovu korist izvesti istu površinu šume na drugome mjestu od istog veleposjeda.³⁷

Organizacija i način gospodarenja izvlaštenim veleposjedničkim šumama bili su propisani Pravilnikom bana (br. 6.380) od 27. ožujka 1940. godine, analognim onome zemljišnih zajednica.³⁸ Pravilnikom je bilo određeno da izvlaštene veleposjedničke šume služe za ispašu, opskrbu ogrjevnim i građevnim drvom te drvom za kućnu industriju i ostale gospodarske potrebe. U zemljišnim su se knjigama izvlaštene šume upisivale na

³⁶ AH ARV, kut. 167, Popis stjecatelja izvlaštenih šuma; Arhiv Republike Hrvatske, Fond Savske banovine — Poljoprivredno odjeljenje, kut. 6 — Šume. Veleposjednička šuma bila je izvlaštena u sljedećim kotarevima: Vараždin, Ivanec, Krapina, Pregrada, Karlovac, Sisak, Osijek, Valpovo, D. Mihojlač, P. Slatina, Virovitica, Našice, Pakrac, Požega, Vukovar i Darda.

³⁷ AH ZZS, 1.1.4.3.

³⁸ Pravilnik o šumama izvlaštenim po st. 9 čl. 24. Zakona o likvidaciji agrarne reforme od 27. III. 1940, *Narodne novine*, br. 70, 28. III. 1940.

ime šumske zajednice. Korisnici šuma šumskih zajednica bila su domaćinstva, koja su bila upisana u »Glavnom popisu zemljoradničkih domaćinstava korisnika izvlaštenih šuma sela, naseobina...«. Banovina Hrvatska imala je pravo prvokupa na izvlaštene šume u roku deset godina. Pravilnik je propisao obvezno organiziranje u *šumske zajednice*. Organi zajednice bili su skupština, upravni i nadzorni odbor i predsjednik. Član zajednice moglo je biti samo ono domaćinstvo kojemu je jedino ili glavno zanimanje bila poljoprivreda, a koje uopće nije imalo ili nije imalo dovoljno vlastite šume da bi iz nje moglo podmiriti potrebe u drvu. Zajednica je morala čuvati šumu i za to imati čuvarsko osoblje. Šumske su zajednice poslovale pod nadzorom kotarskog načelstva. Zajednica se mogla zadužiti samo uz odobrenje banske vlasti. Odredbe toga pravilnika odnosile su se u cijelosti i na šume dodijeljene kolonistima u kotaru Virovitica rješenjem Ministarskog savjeta od 27. srpnja 1936. godine. Intencija Pravilnika bila je da se izvlaštene šume za pojedina sela i naseobine formiraju tako da postanu privatno-pravne osobe pod osobitim javnim nadzorom, kao što su, primjerice, bile zemljišne zajednice u Hrvatskoj. Zapravo išlo se za tim da se postojeće Privremene državne šumske uprave likvidiraju, a upravu izvlaštenim šumama da preuzmu sama sela i naseobine. Šumsko gospodarstvo, odnosno stručnu šumsku upravu trebali su preuzeti i voditi kotarski šumski referenti. Tijekom 1940. godine formirane su šumske zajednice tamo gdje su bile izvlaštene veleposjedničke šume.

Sudovi su zaprimili velik broj tužbi kojima se tražila revizija segregacije. Zbog toga je 5. svibnja 1940. godine donesena *Uredba o dopuni čl. 19. prethodnih odredaba za pripremu agrarne reforme*, koja je vrijedila za područje Banovine Hrvatske. Prema njoj su se do donošenja zakona o reviziji segregacije obustavljale sve urbarske parnice u tijeku, kod svih urbarskih sudova bilo koje vrste, između ranijih državnih gospoštija, s jedne strane, i ranijih urbarskih općina, a tada zemljišnih zajednica, s druge strane. Urbarske parnice koje su bile dovršene nisu se mogle provesti. Urbarski sudovi morali su po službenoj dužnosti odbaciti svaki prijedlog zbog kojega bi se imao započeti ili nastaviti bilo koji parnični postupak u spomenutim urbarskim parnicama.⁹

ZAKLJUČAK

Privatni šumski veleposjed u Hrvatskoj uvrštavao se među najuzornije uređena šumska gospodarstva. Isticala su se slavonska vlastelinstva i ona u Gorskotom kotaru jer je u velikoj većini slučajeva bila provedena industrijalizacija šumskoga gospodarstva, a šume su im bile dobro uređene. Neka od tih šumskih gospodarstava imala su uređene šume po tada modernim metodama kao, na primjer, Thurn-Taxis, grof Pejačević kasnije Krndija d. d., S. H. Guttmann d. d. i neka druga, s izgrađenim prometnicama, zbog čega su davala veće prihode nego ekstenzivno državno šumarstvo.

⁹ Uredba o dopuni čl. 19. prethodnih odredaba za pripremu agrarne reforme od 5. V. 1940., *Narodne novine*, br. 106, 11. V. 1940.

Mogućnost izvlaštenja veleposjedničkih šuma najavljena je već 1919. godine u Prethodnim odredbama za pripremu agrarne reforme, a dalje razrađena u Vidovdanskom ustavu iz 1921. godine. Međutim, pitanje izvlaštenja veleposjedničkih šuma bilo je aktualno gotovo cijelo međuraće. Mogućnost izvlaštenja veleposjedničkih šuma zakonski je regulirana tek u lipnju 1931. godine, ali samo za Gorski kotar, a dvije godine kasnije i u drugim krajevima Hrvatske. Tijekom 1940. godine osnivaju se šumske zajednice pa se izvlaštene šume prenose i zemljošno-knjižno na stjecatelje. No, i dalje je ostalo neriješeno pitanje revizije segregacije, jer nije donesen zakon o tome, posebno glede postavljenih zahtjeva zemljišnih zajednica.

Privatni šumski veleposjed u Hrvatskoj pretrpio je znatnu štetu provedbom agrarne reforme, jer se nije vodilo dovoljno računa o specifičnostima šumskoga gospodarstva. Agrarne su vlasti različito tumačile propise o izvlaštenju šuma (Vidovdanski ustav čl. 41.) i njihova iskorištavanje (Prethodne odredbe čl. 16.), pa su donosile odluke koje nisu bile u skladu s dotadašnjim intenzivnim gospodarenjem tih veleposjeda. Primjena nekih socijalnih odredaba u praksi kao, na primjer, o drvarenju, ispaši, građi i ogrjevu, uzrokovala je uništenje šuma, a šumama su štetili i požari. Ovi servituti sprečavali su intenzivno i racionalno gospodarenje na privatnim šumskim veleposjedima. Neosporno je da je seljaštvo bilo zakinuto prilikom segregacije šuma i pašnjaka od vlastelinstva u drugoj polovici 19. stoljeća. Ono si je stoga dalo oduška poslije prvoga svjetskog rata, a vlast umjesto da je to djelotvorno spriječila, često nije činila ništa zbog raznih partijsko-političkih razračunavanja. Naročito su stradale novopodignute branjevine, ali i stara šuma. Odgoda donošenja zakona i rješavanje pitanja opskrbe okolnog pučanstva drvom i pašom izdavanjem opetovanih naredaba također su nanijeli štetu vlastelinskim šumama. Suočeni sa situacijom u kojoj se našao privatni šumski veleposjed i sami njihovi posjednici nastojali su spasiti što više od svoga imutka. Koristeći se političkim vezama, ali i preopterećenošću šumarskih vlasti, koje nisu na sve dospjele, izigravali su propise, pa su prije uzorno uređene i gospodarene šume devastirane prekomjernom sječom.

SUMMARY

THE EXPROPRIATION OF FOREST LATIFUNDIA IN CROATIA FROM 1919 TO 1941

Out of the 34% forested land in Croatia, the major portion belonged at the end of the First World War to large estates, which were also the best maintained forests. Following the creation of the new state in 1918, these forests attracted attention of many political and economic agencies. The process of expropriation was a long and difficult one. Its possibility was announced already at the beginning of 1919, and reaffirmed by the Vidovdan Constitution of June 1921. The great forest estates were sequestered and local peasants population was given certain servitude rights. The legal process connected with the forest expropriation lasted until 1931, when the Law of the Liquidation of the Agrarian Reform on Great Estates regulated the matter only for certain countries (Susak, Delnice and Vrboško, and Drava banship). The owners of the forest great estates were compensated.